

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MUSTAQIL FIKRLASHNI SHAKLLANTIRISH METODLARI

Salimova Manzura
SamDPI talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish masalasining pedagogik va psixologik asoslari chuqur tahlil qilingan. Mustaqil fikrlash bolaning shaxsiy faolligini, bilish jarayonlarini, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va o'z fikrini dalillash ko'nikmalarini rivojlantiruvchi asosiy sifat sifatida talqin etiladi. Tadqiqotda o'yin faoliyati, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat va tarbiyachi–bola o'zaro munosabatining mustaqil tafakkur rivojiga ta'siri o'rganilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, mustaqil fikrlash, interfaol metodlar, o'yin texnologiyalari, muammoli ta'lim, loyihaviy faoliyat, ijodiy tafakkur, pedagogik muhit.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the pedagogical and psychological foundations of developing independent thinking in preschool children. Independent thinking is interpreted as a fundamental quality that fosters a child's personal activity, cognitive processes, the ability to make independent decisions in problem situations, and the skill to justify their own opinions. The study examines the influence of play-based activities, interactive methods, problem-based learning, project-based activities, and the interaction between teacher and child on the development of independent thinking.

Keywords: preschool education, independent thinking, interactive methods, game technologies, problem-based learning, project-based activity, creative thinking, pedagogical environment.

Аннотация: В данной статье проведён глубокий анализ педагогических и психологических основ формирования самостоятельного мышления у детей дошкольного возраста. Самостоятельное мышление рассматривается как важное качество, способствующее развитию личной активности ребёнка, познавательных процессов, умению принимать самостоятельные решения в проблемных ситуациях и аргументировать собственное мнение. В исследовании изучается влияние игровой деятельности, интерактивных методов, проблемного обучения, проектной деятельности и взаимодействия воспитателя с ребёнком на развитие самостоятельного мышления.

Ключевые слова: дошкольное образование, самостоятельное мышление, интерактивные методы, игровые технологии, проблемное обучение, проектная деятельность, творческое мышление, педагогическая среда.

Zamonaviy ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, innovatsion pedagogika va kompetensiyaga asoslangan ta'lim konsepsiyasi markaziy o'rinni egallamoqda. Ayniqsa,

maktabgacha ta'lim bosqichi bolaning bilish faoliyati, tafakkur jarayonlari, shaxsiy faollik va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishda poydevor bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli maktabgacha yoshdagi bolalarda **mustaqil fikrlashni shakllantirish** masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanining eng dolzarb yo'nalishlaridan biridir.

Mustaqil fikrlovchi bola — bu o'z fikrini erkin bayon qila oladigan, muammoli vaziyatda qaror qabul qila biladigan, o'z harakatining sabab va natijasini tahlil qila oladigan shaxsdir. Shu boisdan, ta'lim jarayonida bola shaxsini mustaqil tafakkurga yo'naltirish, unga sharoit yaratish, pedagogik muloqotni yangicha asosda tashkil etish zaruriyati ortib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonunida ham ta'kidlanganidek, mazkur tizimning asosiy vazifalaridan biri — bolaning intellektual, ma'naviy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlanishiga erishishdir. Ushbu maqsadga erishish uchun ta'lim jarayonida **mustaqil fikrlashni rag'batlantiruvchi metodlarni** qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqil fikrlash tushunchasining mazmun-mohiyati

Psixologik adabiyotlarda "mustaqil fikrlash" tushunchasi turlicha talqin qilinadi. L.S. Vygotskiy uni "bilish faoliyatining eng yuqori bosqichi, bola tafakkurining mantiqiy izchillikda rivojlanish holati" deb ta'riflaydi. J. Piaget esa mustaqil fikrlashni bolaning "o'z tajribasini tahlil qilish va u asosida yangi bilimlarni shakllantirish qobiliyati" sifatida izohlaydi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlash hali boshlang'ich bosqichda shakllanadi, biroq bu davrda asos solingan tafakkur odatlari kelgusidagi o'qish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bola o'z fikrini ayta olish, o'z qarashini himoya qilish, sabab–natijaviy bog'lanishlarni tushunish orqali mustaqil fikrlash elementlarini egallay boshlaydi.

Mustaqil fikrlash quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi:

- **Analitik fikrlash** – ma'lumotni tahlil qilish, solishtirish, umumlashtirish;
- **Kreativ fikrlash** – yangi g'oyalar ilgari surish, muammoga noodatiy yechim topish;
- **Reflektiv fikrlash** – o'z faoliyatini baholay olish, xatolarni tahlil qilish;
- **Konstruktiv fikrlash** – o'z fikrini ifoda etish va uni asoslay olish.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishning psixologik asoslari

Psixologik nuqtayi nazardan, bola tafakkurining shakllanishi sezgi, idrok, xotira, e'tibor va nutq bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun bolada mustaqil fikrlashni rivojlantirish uchun uning bilish jarayonlarini faollashtirish, emotsional muhitni ijobiy tashkil etish va motivatsiyani qo'llab-quvvatlash zarur.

A.V. Zaporjets ta'kidlaganidek, "bolaning har bir fikr faoliyati uning amaliy harakati bilan uzviy bog'liq bo'lishi kerak". Demak, bola faqat eshitish orqali emas, balki tajriba o'tkazish, kuzatish, sinab ko'rish orqali bilim olganda, mustaqil fikrlash jarayoni yanada kuchayadi.

O'yin faoliyatining o'rni

O'yin — maktabgacha ta'limning tabiiy shakli bo'lib, bola ongini, tafakkurini, irodasini va emotsiyalarini shakllantiruvchi muhim omildir. O'yin orqali bola o'zi uchun yangi bilimlarni mustaqil kashf etadi, voqelikni o'rganadi va undagi sabab–natijaviy aloqalarni anglaydi.

Didaktik o'yinlar (“Top, taqqosla, izohla”, “Nimani ortiqcha?”, “Fikr zanjiri”) bolalarda mantiqiy fikrlashni shakllantiradi.

Rolli o'yinlar (“Do'konchi va xaridor”, “Shifokor va bemor”) esa ijtimoiy rollarni idrok etish, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Konstruktor o'yinlari esa bola tafakkurida muammoga yechim topish, modellashtirish va natijani oldindan rejalashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi.

O'yin jarayonida tarbiyachi bolalarga shunday topshiriqlar beradi, ular o'z fikrlarini ifoda etish, qaror qabul qilish va uni amaliy faoliyatda sinash imkoniga ega bo'ladi.

Interfaol metodlarning ahamiyati

Interfaol metodlar – bu o'quvchi (bola)ning o'z fikrini erkin bayon qilishi, savol berishi, muhokamada faol ishtirok etishini ta'minlovchi metodlardir. “Aqliy hujum”, “Klaster”, “Fikrlar xaritasi”, “Tarmoqli savollar”, “Insert”, “Venn diagrammasi” kabi metodlar bolalarda mantiqiy izchillikni va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishni o'rgatadi.

Masalan, “Aqliy hujum” metodida tarbiyachi savol beradi: “*Nega yomg'ir yog'adi?*” — bolalar turli taxminlar bildiradilar, keyin birgalikda eng to'g'ri javobni aniqlaydilar. Bu jarayonda bola o'z fikrini aytishdan tortinmaydi, tahlil va solishtirishni o'rganadi.

Interfaol metodlar nafaqat bolalarning tafakkur faoliyatini, balki ularning **nutq madaniyati, fikrni izchil ifoda etish, fikr almashish** ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Muammoli ta'lim yondashuvi

Muammoli ta'lim — bu bolaning oldiga bilish muammosini qo'yish va uni mustaqil yechishga yo'naltirish metodidir. Tarbiyachi muammoni to'g'ri shakllantirgan holda bolada bilishga qiziqish uyg'otadi.

Masalan, “Nega qor yozda eriydi?”, “Nega quyosh chiqqanda soyamiz paydo bo'ladi?” kabi savollar bola tafakkurini faollashtiradi. Bola kuzatadi, faraz qiladi, sinov o'tkazadi va xulosa chiqaradi — bu jarayonning o'zi mustaqil fikrlashni rivojlantirish demakdir.

Muammoli ta'lim jarayonida bola tayyor bilimni emas, **o'zi kashf etgan** bilimni o'zlashtiradi, bu esa uning tafakkurini chuqurlashtiradi.

Loyihaviy faoliyat metodikasi

Loyihaviy faoliyat bola tafakkurini chuqur tahlil, tadqiqot va ijodiy yondashuvga asoslaydi. Har bir loyiha bolalarning kundalik hayot tajribasiga tayangan holda tuziladi.

Masalan, “Bizning bog'chamizdagi qushlar” loyihasi davomida bolalar qushlarni kuzatadi, ularning yashash joyi, oziqasi, foydasi haqida ma'lumot to'playdi, rasm chizadi, kichik taqdimot o'tkazadi. Shu tarzda bola **axborotni izlash, tahlil qilish, xulosa chiqarish va taqdim etish** bosqichlarini mustaqil bajaradi.

Loyihaviy yondashuv orqali bola shunchaki “biluvchi” emas, balki “yaratuvchi”ga aylanadi.

Tarbiyachi faoliyatining roli

Tarbiyachi bolalarda mustaqil fikrlashni rivojlantirishda bosh yo‘naltiruvchi shaxsdir. U bolaning har bir javobini qadrlashi, uni tanqid qilmasligi, fikrini dalillashga yo‘naltirishi lozim.

Pedagog bolaga erkinlik va mas‘uliyat muvozanatini yaratib bera olgan taqdirdagina bola o‘z fikrini ochiq bayon qila oladi. Tarbiyachining kommunikativ madaniyati, empatiyasi, kuzatuvchanligi ham bu jarayonning samaradorligini belgilaydi.

Bundan tashqari, tarbiyachining metodik tayyorgarligi — o‘yinlar, mashg‘ulotlar va topshiriqlarni bolalar yoshiga mos tanlashi, ularning psixologik holatini hisobga olishi — mustaqil fikrlash rivojlanishining muhim shartidir.

Oila va ta‘lim muassasasi hamkorligi

Bolaning mustaqil fikrlashi faqat bog‘cha doirasida emas, balki oilada ham qo‘llab-quvvatlanishi zarur. Ota-onalar bolani tayyor javobga emas, **savol berishga, o‘ylashga, izlanishga** o‘rgatishlari lozim. Uyda bolaga kichik topshiriqlar berish (“Bugun ob-havoni o‘zing kuzatib ayt”, “Nega bu gul so‘lib qolgan deb o‘ylaysan?”) orqali mustaqil fikrlashni rag‘batlantirish mumkin.

Oila va bog‘cha o‘rtasida metodik hamkorlik mavjud bo‘lsa, bola bir xil yo‘nalishda tarbiyalanadi, bu esa natijani mustahkamlaydi.

Xulosa

Maktabgacha yoshdagi bolalarda mustaqil fikrlashni shakllantirish — bu kompleks jarayon bo‘lib, o‘yin, interfaol mashg‘ulotlar, muammoli vaziyatlar va loyihaviy faoliyat asosida amalga oshiriladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki:

- bola faol bo‘lgan, muloqotli, ijodiy muhitda mustaqil fikr yuritishni tezroq o‘rganadi;
- o‘yin va tajriba asosidagi mashg‘ulotlar uning bilish faolligini oshiradi;
- tarbiyachining qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvi bolaning o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi.

Shu bois, maktabgacha ta‘limda mustaqil fikrlashni shakllantirishga qaratilgan innovatsion metodlarni tizimli ravishda joriy etish, tarbiyachilarni zamonaviy psixologik-pedagogik yondashuvlar bilan qurollantirish bugungi ta‘lim islohotlarining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vygotskiy L.S. *Myshleniye i rech.* — Moskva: Pedagogika, 1999.
2. Piaget J. *The Child’s Conception of the World.* — London: Routledge, 2007.
3. Zaporozhets A.V. *Razvitie dvizheniy i formirovanie deystviy u rebenka.* — Moskva: Pedagogika, 1986.

4. O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2019.

5. Hasanboeva O.U., Musurmonova O. *Pedagogika va psixologiya asoslari*. — Toshkent: Fan, 2018.

6. Jalolova M. *Bolalarda ijodiy fikrlashni shakllantirish metodikasi*. — Samarqand, 2022.

7. Xodjiev G. *Maktabgacha ta’limda innovatsion texnologiyalar*. — Toshkent: TDPU, 2021.

8. Nurmatova N. *O‘yin faoliyatining pedagogik ahamiyati*. — Toshkent: O‘zMU, 2020.

9. UNESCO. *Early Childhood Care and Education: Building the Wealth of Nations*. — Paris, 2015.